

СЕКЦІЯ 5 ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL SAFETY OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN A MODERN EDUCATIONAL INSTITUTION

Стаття присвячена розгляду проблеми психологічної безпеки учнів молодшого шкільного віку в умовах сучасного освітнього закладу. Досліджено різні аспекти розуміння і визначення сутності поняття «безпека освітнього середовища», а також поняття психологічної безпеки особистості учня. Мета дослідження – проаналізувати та виділити чинники та механізми формування і розвитку психологічної безпеки особистості учнів молодшого шкільного віку. В результаті аналізу теоретичних джерел вітчизняних та зарубіжних дослідників визначено і виділено основні групи факторів ризику для психологічної безпеки молодших школярів, а саме фактори освітнього процесу, соціально-психологічні та внутрішні (суб'єктивні) фактори. Також визначено потенційні загрози, що зумовлені як особливостями розвитку дитини даного вікового періоду, так і соціальною ситуацією розвитку та різними аспектами фізичного, екологічного та інформаційного середовища. У процесі дослідження було встановлено специфіку психологічного супроводу психологічної безпеки особистості молодшого школяра та створення безпечного освітнього середовища, спираючись на так званий ресурсний підхід, тобто виявлення і використання різних видів ресурсів. Відповідно до найбільш розповсюджені класифікації ресурсів їх розподіляють на особистісні та ресурси середовища, що являють собою внутрішні та зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості у стресогенних ситуаціях, тобто те, на що спирається людина аби задовольнити вимоги середовища. В ході дослідження встановлено, що стан психологічної безпеки молодших школярів виникає в результаті перетворення зовнішніх впливів через внутрішні умови. При цьому внутрішні умови – це внутрішні фактори ризику і ресурси, а зовнішні впливи – зовнішні фактори ризику, ресурси та супровід. Для забезпечення супроводу психологічної безпеки слід виділити або створити ресурси, що можуть протистояти факторам ризику, забезпечують здатність успішно адаптуватись до різноманітних вимог життя та виявляються як у фізіологічному, так і у психологічному контексті, спрямовуючи поведінку особистості та її діяльність.

Ключові слова: психологічна безпека, особистість, ризику, молодші школяри, освітнє середовище, ресурси.

The article is devoted to the theoretical study of the problem of psychological safety of elementary school students in the conditions of a modern educational institution. Various aspects of understanding and defining the essence of the concept of «safety of the educational environment», and also the concept of psychological safety of the student's personality, were studied. The purpose of the research is to analyze and identify the factors and mechanisms of formation and development of the psychological safety of the personality of elementary school students. As a result of the analysis of theoretical sources of domestic and foreign researchers, the main groups of risk factors for the psychological safety of younger schoolchildren were identified and identified, namely factors of the educational process, social-psychological and internal (subjective) factors. Also identified are potential threats caused by the specifics of the child's development of this age period, as well as the social situation of development and various aspects of the physical, ecological, and informational environment.

In the process of research, the specifics of psychological support for the psychological safety of the personality of a junior schoolchildren and the creation of a safe educational environment were established, based on the so-called resource approach, that is, the identification and use of various types of resources. According to the most widespread classification of resources, they are divided into personal and environmental resources, which are internal and external variables that contribute to psychological stability in stressful situations, that is, what a person leans on to meet the demands of the environment. In the course of the research, it was established that the state of psychological safety of younger schoolchildren arises as a result of the transformation of external influences through internal conditions. At the same time, internal conditions are internal risk factors and resources, and external influences are external risk factors, resources and support. In order to support psychological safety, resources should be allocated or created that can resist risk factors, provide the ability to successfully adapt to various life demands, and are manifested both in a physiological and psychological context, directing the behavior of the individual and his activities.

Key words: psychological safety, personality, risks, younger schoolchildren, educational environment, resources.

УДК 159.972

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.10>

Бондарук Ю.С.

науковий співробітник

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи

Питання безпеки останнім часом як на державному, так і на локальному рівні викликає великої уваги та занепокоєння (у районах, містах, виробництві, освітніх закладах тощо).

Безпека посідає провідне місце у переліку пріоритетних напрямів національних завдань, а безпечне освітнє середовище підкріплюється Указом Президента та Національною

стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі [23]. Ситуація загострюється і тим, що в 2022 році Україна зазнала нового удару з боку російських військових та досі знаходиться у військовому конфлікті та військовому стані. За інформацією МОН, станом на 18 серпня 2022 року від бомбардувань та обстрілів пошкоджень зазнали 2300 закладів освіти, з них 286 зруйновані повністю [1].

Актуальність проблеми психологічної безпеки дитини в освітньому середовищі обумовлена потребою суспільства та держави у психологічно здоровій особистості, що здатна успішно здолати соціально-психологічні, інформаційні та технологічні загрози сучасного світу. Важливою умовою для цього є виключення психологічного травмування особистості у дитинстві, оскільки воно може призводити до негативних наслідків або, навіть до формування почуття неповноцінності та появи труднощів у соціальній адаптації. А тому важливою умовою збереження здоров'я та психологічного благополуччя дітей є відчуття ними психологічної безпеки.

Як відомо, дитина може діяти ефективно і розвиватися тільки в умовах безпеки, при цьому важливо як вона сприймає та оцінює навколишній світ. Вона може подолати ризиковані умови чи фактори, якщо володіє відповідними внутрішніми та зовнішніми ресурсами. Численні наукові дослідження свідчать, що відсутність безпеки та часті випадки шкільного насильства негативно впливають на результати навчання учнів. Оскільки дитина, перебуваючи у дискомфортному стані, не може повноцінно включитися в навчання, адже її думки будуть не про навчання чи розвиток, а про боротьбу із загрозою. Дитина молодшого шкільного віку інтегрована до освітнього середовища, а тому наше дослідження зосереджено на вивченні проблеми психологічної безпеки особистості в контексті вивчення психологічної безпеки освітнього середовища [2; 15]. Перебуваючи в цьому соціальному просторі, особистість дитини свідомо чи ні будує своє ставлення до майбутнього, до суспільства та життя в цілому. Тому так важливо, що закладається на цьому етапі, які норми, цінності, настанови, що будуть визначати подальший рух, траєкторію соціального розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що поняття «безпека освітнього середовища» не має єдиного визначення, дослідники вивчають і виділяють різні аспекти розуміння і визначення сутності цього поняття, що зумовлене існуванням різних підходів до розуміння його сутності.

Так, вченими Barret P., Davis F., Zhang Y., Barrett L. зосереджено увагу на питаннях фізично безпечного освітнього середовища.

А проблеми психологічно безпечного освітнього середовища висвітлюються у роботах N.L. Ward, I. O. Baeva, I.O. Blohina, G.P. Vasyanovich, V.M. Gorlenko, I.V. Maruxina, N.V. Sosnovenko, T.P. Cyoman, L.I. Shakhova та ін. Проблеми інформаційно безпечного освітнього середовища вивчають I.I. Priходько, H. M. Кириленко, Л. А. Найдьонова та ін. Аспекти екологічно безпечного освітнього середовища знайшли своє відображення у роботах В.І. Панова, С. В. Совгіри. А питання здоров'язбережувального освітнього середовища висвітлювали Т. І. Бережна, В. І. Карленко, О. Р. Волошин.

Також вивчаються можливості оцінки психологічної безпеки освітнього середовища, у якому перебувають учні (І.С. Литвиненко, О.П. Соцька, І.Ю. Борисюк, Н.Ю. Діюмідова); необхідність підготовки вчителів до реалізації ідей безпеки особистості в освітньому середовищі [13; 21].

Метою дослідження є проаналізувати та виділити чинники та механізми формування і розвитку психологічної безпеки особистості що обумовлюють психологічну безпеку учнів молодшого шкільного віку та обґрунтувати шляхи створення та підтримки психологічної безпеки освітнього середовища початкової школи.

Методами дослідження є аналіз та узагальнення теоретичних джерел українських та зарубіжних вчених з проблем психологічної безпеки особистості та досліджень різних аспектів сучасного освітнього середовища.

В своїх дослідженнях, британські вчені Barret P., Davis F., Zhang Y., Barrett L. вивчали вплив таких факторів освітнього середовища як облаштування та дизайн класного приміщення, його ергономічність на успішність молодших школярів, зокрема з основних предметів: математики, читання та письма. І наголошували на важливості цих параметрів, особливо з огляду на те, що діти молодшого шкільного віку проводять щоденно в цьому приміщенні більше 6 годин [25]. Проте, найбільш значущими параметрами шкільних приміщень все ж таки слід вважати ті, що мають вплив на стан безпеки освітнього середовища. І не менш важливу роль відіграють знання того, як діяти під час загроз та небезпечних ситуацій (наприклад, пожежі, вибуху та ін.).

Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні у відповідь на запит МОН було створено онлайн-інструмент моніторингу безпеки освітнього середовища в закладах освіти для більшої ефективності освітнього менеджменту. «Інструмент є частиною національної системи автоматизованого інформаційного комплексу та може бути використаний для цілей проекту із запровадження посади спеціаліста з безпеки» (С. Шкарлет) [8].

Безпеку визначають як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості,

суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Дослідник Г.П. Васянович зазначає, що «порушення безпеки призводить до актуалізації механізмів, спрямованих на організацію виживання в навколишній дійсності, таких як посилення орієнтовного рефлексу, підвищення тривожності, агресивності, готовності захищатися» [6; 12].

В дослідженнях С. В. Совгіри висвітлюються аспекти екологічної безпеки освітнього середовища, яке дослідниця визначає як «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи» [20, с. 3].

Автор називає причини зміни характеру взаємодії особистості і навколишнього світу природи, що вплинули на зниження захищеності від негативного впливу екологічних факторів в освітньому процесі, серед яких є:

- докорінне перетворення більшості видів діяльності в сучасному суспільстві;
- збільшення темпів зміни одних умов функціонування освітнього процесу якісно іншими;
- загальна урбанізація, відторгнення людини від природного світу природи;
- бурхливий розвиток інформаційних технологій, здатних замінювати природний освітній простір на віртуальний;
- надмірне прагнення до стандартизації виразних характеристик об'єктів і явищ [20, с. 3].

У той же час, дослідниця Н. М. Кириленко вважає, що особливо гостро стоїть проблема інформаційної безпеки у сфері освіти у зв'язку з її інформатизацією, бо саме через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті відбувається масовий, глобальний вплив на дитину. До основних факторів негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище можна віднести:

- «масовий вплив через сучасні інформаційні та телекомунікаційні освітні технології з метою формування певної громадської думки, культурного, морального рівня розвитку, поведінкових механізмів тощо;
- відсутність реальних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації;
- безкарне проникнення порнографії і насильства через доступність сучасних телекомунікаційних технологій [11, с. 150–151].

Усі вищезазначені дослідники прийшли до спільної думки, що освітнє середовище – це сукупність спеціально створених умов, за яких відбувається розвиток та становлення особистості.

Проте в нашому дослідженні ми зосредили увагу на питаннях психологічної безпеки учнів, враховуючи, що цей аспект проблеми важче піддається безпосередньому спостереженню, відстеженню, фіксації та забезпеченню.

І.А. Баєва надає психологічно безпечному освітньому середовищу такого визначення – це середовище, вільне від проявів психологічного насильства у процесі взаємодії, що сприяє задоволенню потреб у особисто-довірчому спілкуванні, яке створює референтну значимість середовища та забезпечує психічне здоров'я учасників освітнього процесу [2].

Безпеку доцільно розглядати в якості психічного стану підконтрольності суб'єкту комплексу екзогенних і ендогенних параметрів, що забезпечує динамічну рівновагу його взаємодії з середовищем на соматичному, енергетичному та інформаційному рівнях [5].

Успішність поведінки і діяльності людини, на думку І.О. Блохіної, залежить від її здатності зберігати відчуття стабільності і цілісності в різних ситуаціях і в різний час, тобто від ресурсу особистості. Під ресурсом розуміють здатність особистості переживати та інтегрувати в свою картину світу суттєві впливи, її здатність зберігати позитивний настрій та життєву силу [5].

І.А. Баєва та Л.І. Шахова в своєму дослідженні визначають психологічну безпеку учня як психічний стан, зумовлений поєднанням сприйняття та оцінки дитиною освітнього середовища та соціально-психологічних ресурсів, які сприяють подоланню ризиків та загроз позитивного особистісного розвитку. Такий стан проявляється у переживанні захищеності, впевненості в собі, задоволеності собою як суб'єктом діяльності і соціальних відносин і проявляється в асертивній поведінці, а також у позитивному ставленні до освітнього середовища та оптимальному рівні активності [3].

Механізми формування і розвитку психологічної безпеки особистості дитини детерміновані її поведінкою в різних ситуаціях та залежать від ряду факторів, першочергову роль серед яких відіграє соціальне мікросередовище – сукупність малих груп, до яких належить особистість і в яких здійснюються її міжособистісні контакти. До факторів мікросередовища, що впливають на безпеку особистості можна віднести: родину та особливості взаємовідносин і типу виховання в ній, референтну групу, реальну формальну групу (наприклад, шкільний клас) тощо [5].

Дослідження з вікової психології свідчать, що психічний розвиток дитини, насамперед, визначається особливостями спілкуванням з дорослими, його емоційним забарвленням та залежить від здатності дитини оцінювати себе та регулювати власну поведінку. Отже, психологічні показники якості середовища

і особливо психологічна безпека є важливими не лише для міжособистісної взаємодії, а й для психологічних механізмів функціонування особистості дитини та дорослої людини.

Одним з провідних механізмів засвоєння соціального досвіду, в тому числі безпечної поведінки, є наслідування дитиною зразків безпечної поведінки дорослої людини. Завдяки механізму ідентифікації, яка виступає одним з провідних механізмів соціалізації людини в суспільстві, відбувається засвоєння зразків поведінки в афективній, соціальній, професійній сферах.

Для відчуття комфорту та безпеки дитини великого значення має психологічний клімат та особливості виховання в родині, ступінь задоволення фізіологічних та емоційних потреб і відповідно порушення цих умов може призводити до зменшення відчуття безпеки стимулювати розвиток тривожності, відчуття невідповідності очікуванням оточуючих, сприяти розвитку неврозів та різноманітних психопатичних станів тощо. Механізм соціальної оцінки бажаної поведінки здійснюється в процесі соціального контролю. Реакція оточуючих служить підкріплюючим і формуючим чинником, а образ взаємного сприйняття є регулятором поведінки. Позитивна соціальна оцінка (оцінка-підтримка, оцінка-схвалення) активізує дії дитини на безпечну поведінку, підвищує її самооцінку, сприяє творчій активності. Постійна негативна оцінка породжує почуття невпевненості, сорому за свої дії, переживання викриття та ганьби, почуття провини тощо.

У формуванні психологічної безпеки особистості в процесі життя значну роль відіграють референтні, формальні та неформальні групи. Безпека особистості залежить від ставлення до неї групи, статусу, міри реалізації потреби у спілкуванні та розумінні [5].

Слід додати, що поширеним механізмом створення психологічної безпеки в групі є конформність. Під конформізмом розуміють зміну поведінки або переконання у відповідь на реальне чи групове твердження. На перший погляд конформізм має негативне значення, проте існує безліч ситуацій, в яких конформність виявляється засобом досягнення значущої соціальної мети. Конформізм по відношенню до соціальних правил і норм служить свого роду мастилом у механізмі соціальної взаємодії. Він дозволяє нам структурувати соціальну поведінку і передбачати реакції оточуючих. Досвід одних людей дозволяє іншим уникнути великих особистих неприємностей.

Конформну поведінку можна оцінити як прийнятну у випадках, коли така позиція допомагає особистості позбутися шкідливих звичок та уподобань при сприйнятті правильних думок більшості. Однак при цьому важливим є збереження власної індивідуальності.

Психологічна безпека молодшого школяра, так само як і інші психічні стани в цьому віці, нестійкі і потребують цілеспрямованого психологічного супроводу для її підтримки.

На думку сучасних дослідників, значення супроводу полягає в тому, аби посилити позитивні фактори розвитку та нейтралізувати негативні, а також посилення зовнішніх перетворень, сприятливих для підтримки, підкріплення внутрішнього потенціалу суб'єкту розвитку. Слід наголосити, що супроводжуючи дитину, не слід усувати труднощі, а лише зміцнити її здібності та віру в себе, сприяти розвитку умінь правильно оцінювати труднощі та знаходити кращі способи розв'язання проблем [15].

Також, супровід вимагає об'єднання діяльності усіх учасників освітнього процесу для створення умов, що сприяють активізації власних ресурсів особистісного розвитку і зовнішні можливості освітнього середовища для забезпечення та формування стану психологічної безпеки молодшого школяра. Специфікою цього напрямку роботи є виявлення основних факторів ризику.

На думку Л. І. Шахової, серед факторів ризику для психологічної безпеки молодших школярів можна виділити три групи: фактори освітнього процесу, соціально-психологічні та внутрішні (суб'єктивні) фактори. Розглядаючи внутрішні фактори ризику психологічної безпеки молодших школярів, можна виділити: психофізіологічні, когнітивні та особистісні [3].

В цьому віці продовжує дозрівання організму, що багато в чому визначає психічний розвиток дитини. Аналізуючи психофізіологічні особливості молодших школярів можна виділити потенційні загрози такі як: функціональна незрілість кори та регуляторних структур мозку, неготовність руки до оволодіння навичкою письма, нездатність розподіляти увагу. Самі по собі ці фактори не є визначальними для порушення розвитку або впливу на стан психологічної безпеки дитини, але при поєднанні із зовнішніми загрозами, негативні наслідки більш вірогідні. Наприклад, у випадку підвищених вимог до зрілості психофізичних компонентів (у випадку великих навантажень, великий обсяг інформації для засвоєння чи особливий режим дня), тоді перелічені особливості можуть призвести до порушення психологічної безпеки дитини.

До когнітивних факторів ризику можна віднести порушення формування вищих психічних процесів, що може викликати відставання у навчанні, низькі оцінки, внаслідок чого може сформуватися негативне ставлення дитини до самої себе, а також з боку інших учнів. До цієї групи можна також віднести негативні, неадекватні уявлення дитини про себе та про світ.

Та найбільш значущими для психологічної безпеки молодшого школяра є фактори ризику в особистісній сфері: несформованість внутрішньої позиції школяра, учбової мотивації, динамічність моральних уявлень, недостатня соціальна компетентність, неадекватна самооцінка, нестійкі ціннісні орієнтації. Наявність високого рівня особистісної тривожності дитини призводить до схильності оцінки факторів навколишнього середовища як загрозливих, що напряду пов'язане з порушенням психологічної безпеки та відсутністю почуття захищеності.

Вивчаючи зовнішні фактори ризику, можемо виділити такі як соціально-психологічні та фактори освітнього процесу. Фактори освітнього процесу включають в себе гіподинамію (як в школі, так і вдома під час виконання завдань), статичну напругу, надмірну або недостатню сенсорну стимуляцію, стресову тактику педагогічного впливу, незнання педагогом вікових та індивідуальних особливостей дітей, невідповідність методик та технологій навчання віковим функціональним можливостям учнів. Інтенсивність учбового процесу, збільшення кількості позакласних занять, зменшення кількості навчальних годин при збереженні обсягу навчального матеріалу. Порушення режиму дня дітьми є фактором, що посилює психофізіологічні ризики.

До іншої групи зовнішніх факторів можна віднести соціально-психологічні ризики, що пов'язані з особливостями взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Так, стійка відсутність емоційного контакту у спілкуванні з учителем може призвести до нестійкої самооцінки, зниженню ефективності діяльності або порушень поведінки. У молодшому шкільному віці дуже важлива роль учителя, формування його позитивного образу. Не можна оминути значущість ситуації оцінювання, адже особливості педагогічної оцінки відображаються на учбовій мотивації учнів, а також на становленні їх самооцінки, що в цьому віці є нестійкою і багато в чому залежить від зовнішніх факторів.

Також на психологічну безпеку молодших школярів впливає особистість учителя. Разом із тим, слід враховувати, що педагог у школі підпадає під вплив великої кількості стресорів: додаткове навантаження, чисельні зміни через реформування освіти, напруга, перевтома, сімейні проблеми, високий рівень відповідальності за життя та здоров'я дітей, вагоме інформаційне навантаження тощо. Крім того, може негативно впливати психологічний клімат колективу або напружені стосунки з колегами. В цьому випадку у вчителя може швидко з'явитися емоційне вигорання, що призводить до роздратованості або байдужості. Якщо у педагога занижена самооцінка, це може призвести до негативної настанови чи ставлення до учнів,

схильності негативно реагувати на дітей, створювати труднощі для них та викликати почуття провини за помилки. Усе це негативно позначається на психологічній безпеці молодших школярів [3; 15].

Слід зауважити, що провідною діяльністю молодших школярів є навчальна діяльність, що визначає особистісний, інтелектуальний розвиток та появу психічних новоутворень. А для благополучного розвитку важливі не тільки успіхи дитини, але і ставлення до діяльності яку вона виконує з боку значущих дорослих (батьків, учителів). Молодший школяр має тісний зв'язок із своєю сім'єю, відносини у якій впливають на його психічний стан. І тому, як недостатня увага, так і гіперопіка буде негативно позначатися на розвитку дитини і її психологічній безпеці [22, с. 696].

Досвід психологічної практики свідчить, що загрозу для психологічної безпеки можуть становити і деякі особливості взаємодії дитини з однолітками, хоча сфера відносин не є провідною у особистісному розвитку, для психологічної безпеки молодших школярів важливо бути включеними до референтної групи. Як відомо, між учнями початкової школи часто трапляються конфлікти, що іноді переростають у бійки або цькування, та усі ці прояви насилля також становлять загрозу для психологічної безпеки дітей.

Тому, гострим питанням під час вивчення стану безпеки освітнього середовища постає аналіз діяльності педагогів та шкільних психологів щодо попередження насильства, булінгу в закладі освіти. Оскільки нерозвиненість діяльності працівників освітньої установи з цього напрямку може призвести до неефективного психологічного супроводу дітей та появи труднощів та проблем у міжособистісному спілкуванні (непорозуміння чи конфлікти з дітьми, вчителями або батьками), проявів психологічного та емоційного насильства (приниження, погрози, ігнорування тощо), дії несприятливих факторів, які пов'язані з процесом навчання [9; 15].

На нашу думку, для забезпечення супроводу психологічної безпеки слід виділити або створити ресурси, що можуть протистояти факторам ризику.

Ресурси – це адаптаційні можливості, що являють собою стійкі резистентні характеристики індивідуально-типологічного та особистісного рівня людської індивідуальності, забезпечують здатність успішно адаптуватись до різноманітних вимог життя та виявляються як у фізіологічному, так і (найголовніше) у психологічному контексті, спрямовуючи поведінку особистості, її діяльність [14].

На думку С.О. Лукомської, ресурс не з'являється нізвідки, він виникає на основі попереднього успішного досвіду подолання склад-

них життєвих ситуацій. У словнику української мови наголошується, що ресурс – це запас чого-небудь, який можна використати в разі потреби. Виникає ще й мотиваційний компонент ресурсу. У психології загалом під ресурсом розуміється все те, що належить особистості в психологічному плані. Використання цього терміна щодо особистості передбачає наявність у неї різних обсягів ресурсів різної якісної визначеності, тому, описуючи той чи інший ресурс, необхідно визначити його сутнісну, психологічну природу і оцінити, наскільки він виражений в особистості, наскільки вдало вона його використовує [14].

Слід наголосити, що дослідники визначають таке поняття ресурсів, які являють собою внутрішні та зовнішні змінні, що сприяють психологічній стійкості у стресогенних ситуаціях, тобто те, на що спирається людина аби задовольнити вимоги середовища. Найбільш розповсюдженою класифікацією ресурсів є їх розподіл на особистісні та ресурси середовища. Ризики можна розглядати як виклик внутрішнім (особистісним) ресурсам суб'єктиві освітнього простору. Тому це потребує психологічного супроводу для мобілізації ресурсів особистості у подоланні впливу негативних факторів [10].

До ресурсів можна віднести: матеріальні об'єкти (дім, транспорт, дохід, одяг, побутові речі і т.д.) та нематеріальні (бажання, цілі тощо); зовнішні (соціальна підтримка, сім'я, друзі, робота, соціальний статус) і внутрішні інтраперсональні змінні (самоповага, самоконтроль, професійні уміння, життєві цінності, віра, оптимізм і т.ін.); психічні та фізичні стани; вольові, емоційні та енергетичні характеристики, які необхідні для виживання та збереження здоров'я у важких життєвих ситуаціях або слугують засобами досягнення значущих цілей.

Оскільки однією з суттєвих психологічних небезпек є незадоволення потреби у довірливому спілкуванні, важливим буде створення умов для гармонізації дитячо-батьківських взаємовідносин, удосконалення навичок спілкування вчителів із дітьми (наприклад, шляхом проведення психоедукації, тренінгів і т.ін.), що слугуватиме підвищенню рівня психологічної безпеки дітей. Ресурсом буде виступати і навчання дітей, їх батьків та учителів навичкам емоційної саморегуляції.

Психологічна безпека молодших школярів – це стан, що виникає в результаті перетворення зовнішніх впливів через внутрішні умови. При цьому внутрішні умови – це внутрішні фактори ризику і ресурси, а зовнішні впливи – зовнішні фактори ризику, ресурси та супровід.

Слід підкреслити, що небезпека внутрішніх факторів ризику полягає в тому, що вони менш видимі і тому важче піддаються контролю з боку

дорослих, а також суб'єктивно оцінюються за ступенем впливу на психіку молодших школярів: те, що для однієї дитини є прийнятним, для іншої – має руйнівний вплив [15].

Отже, система супроводу психологічної безпеки молодших школярів має спиратися на уміле поєднання та використання ресурсів, або так званий ресурсний підхід. Це вимагає виділення найбільш актуальних факторів ризику порушення психологічної безпеки та протиставлення їм ресурсів. Саме оцінка через можливі ризики дозволяє враховувати і об'єктивні і суб'єктивні компоненти безпеки освітнього середовища, а психологічний супровід з використанням ресурсного підходу дозволяє перейти від фіксування порушень безпеки до попередження загроз. У той же час, шкільні ризики можуть впливати на дитину комплексно і проявляти свій негативний вплив не одразу, а накопичуватись протягом тривалого часу. Слід враховувати і те, що ризик – це потенційна загроза, яка не завжди обумовлює появу порушень розвитку дитини та стану психологічної небезпеки.

Саме виявлення і розподіл внутрішніх факторів ризику, зовнішніх факторів ризику/загроз в освітньому процесі, факторів, пов'язаних з особливостями взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу дозволяє протиставити їм відповідні зовнішні та внутрішні ресурси психологічної безпеки, що актуалізуються психологами закладів освіти, зокрема і в початковій школі. Подальших досліджень вимагає розробка та впровадження освітньої моделі супроводу психологічної безпеки учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> (дата звернення 1.09.2022).
2. Баева И. А. Психологическая безопасность в образовании: Монография. СПб., 2002. 271 с.
3. Баева И.А., Шахова Л.И. Риск-ресурсный подход к сопровождению психологической безопасности младших школьников. Безопасность образовательной среды: создание и внедрение психолого-педагогических технологий сопровождения: Сб. науч. статей/ Под ред. И.А. Баевой, О.В. Вихристюк, Л.А. Гаязовой. М., МГППУ, 2014. С. 10–13.
4. Бережна Т. І. Карленко В.І. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища: обґрунтування стратегії. Рідна школа. 2017. № 9–10. С. 96–99.
5. Блохіна І.О. До проблеми формування психологічної безпеки особистості в малих групах / І.О. Блохіна, О.В. Москаленко / Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Том XVIII: Методологія і теорія психології. Київ – Ніжин. 2019. С. 71–79.
6. Васянович Г.П. До поняття безпеки освітнього середовища: аспекти дослідження. Зб. наук. пр.

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», 2017. № 13. С. 10–12.

7. Волошин О. Р. Роль здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2012-06/12vortep.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).

8. В Україні можуть запровадити посаду спеціаліста з безпеки в освітньому середовищі. Юридична газета online. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-mozhut-zaprovaditi-posadu-specialista-z-bezpeki-v-osvitnomu-seredovishchi.html> (дата звернення: 27.08.2022).

9. Горленко В. М., Сосновенко Н. В. Психологічно безпечне освітнє середовище, як основа протидії насильству серед дітей. Матеріали II Всеукраїнського форуму «Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насильству в освітніх закладах»: збірник доповідей та тез. Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2021. 306 с. URL: <https://dgu.edu.ua/files/images/pages/other/mnpz/11022021.pdf>.

10. Казібекова В.Ф. Психологічні ресурси особистості: філософсько-психологічний зміст. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 2. Т. 1. с. 120–127.

11. Кириленко Н. М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф.: [в 2 ч.] . Ч.1. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. Львів: ЛДУ БЖД, 2012. С. 149–151.

12. Коджаспирова Г. М. Психолого-педагогічеська культура педагога як ведучий фактор безпеки освітнього середовища / Г. М. Коджаспирова. Безопасность образовательной среды : сборник статей. М., 2008. С. 20.

13. Литвиненко І.С., Богдан Л.С. Психологічна діагностика безпеки освітнього середовища навчального закладу. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2020. №1(20), DOI: 10.33310/2078-2128-2020-20-1-17-21

14. Лукомська С.О. Ресурсний підхід до подолання особистістю кризових ситуацій. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2020. Вип.1, С. 190-195. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-1-26>

15. Марухіна І.В. Психологічна просвіта педагогів як необхідна умова формування психологічно безпечного освітнього середовища. *Психологічна просвіта у навчальному закладі: сутність, проблеми, перспективи*. Матеріали регіонального семінару з

міжнародною участю (Суми, 31 жовт. 2013 р.). Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2013.

16. Мириманова М.С., Ковров В.В. Экспертиза психологической безопасности образовательной среды сквозь призму проектного подхода / Экспертиза психологической безопасности образовательной среды: информационно-методический бюллетень. 2008. № 3. С. 16–21.

17. Найдьонова Л.А. Кібербулінг' або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини: метод. рек. Київ, 2014.

18. Панов В.И. Психолого-педагогические аспекты экологического сознания. Педагогика, 2015, № 5. С. 59–70.

19. Приходько І.І. Небезпеки і загрози для психологічної безпеки особистості. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2009. № 1. С. 1–11.

20. Совгіра С. В. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі / Совгіра С. В. Гончаренко Г. Є. / IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука : мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Миколаїв, 23–24 квітня 2015 р.) Миколаїв, 2015. С. 205–208.

21. Соцька О.П., Борисюк І.Ю., Діомідова Н.Ю. Проблеми діагностики психологічної безпеки освітнього середовища. Інноваційна педагогіка. Теорія і методика управління освітою. 2021. Випуск 35. С. 175–180.

22. Теплюк А. А. Сім'я як первинне джерело психічного здоров'я дитини дошкільного віку. Проблеми сучасної психології. 2013. № 21. С. 692–701.

23. Указ Президента України No 195/2020 від 25.05.2020 року «Про Національну стратегію розвитку безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення 25.05.2022).

24. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. К., 2018.

25. Barret P., Davis F., Zhang Y., Barrett L. The holistic impact of classroom spaces on learning in specific subjects show less. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0013916516648735> (дата звернення: 1.06.2022).

26. N.L.Ward, L.N.Woods, C.A.Crusto, M.J. Strambler and L.H. Linke. Creating a safe space to learn: The significant role of graduate students in fostering educational engagement and aspirations among urban youth. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4123117/> (дата звернення: 28.05.2022).